

ВІДГУК
офіційного опонента Виставкіної Дар'ї Олегівни
на дисертацію Коновалова Олександра Євгенійовича
«Артхаусний кінематограф як соціокультурний феномен»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук
зі спеціальності 22.00.01 – «Теорія та історія соціології»

Актуальність дисертаційного дослідження. У зв'язку з радикальними змінами українського суспільства можна констатувати певні зрушення в полі кіно на інституційному рівні: у відносинах між державою і сферою виробництва кіно, між виробниками кіно та глядачами, в посиленні ролі дистриб'юторів кіно, які сьогодні забезпечують контакт публіки з фільмами. Інституціоналізація нових форм функціонування фільмів, на початку 2000-х – за допомогою технічних носіїв та зараз – із розвитком інтернет мережі, сприяла становленню нових практик перегляду фільмів. Слід відмітити, що головним ресурсом, регулюючим взаємодію кіно і суспільства, став економічний капітал. Тому робота Коновалова О. Є., яка присвячена аналізу артхаусного кіно як соціокультурного явища, є неординарною для соціології та, безумовно, актуальною.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Історично «інше» кіно розвивалось як антагоністичне явище в умовах розповсюдження масової культури, вагомою частиною якої був той самий кінематограф. У протилежність розважальному та зрозумілому мейнстриму артхаус пропонував нові естетичні форми та смисли. Саме тому у кінематографічній критиці критерієм виокремлення артхаусу зазвичай були мистецтвознавчі категорії. У дисертації здійснено аналіз застосування терміну «артхаус» та його уточнення через історію розвитку європейського й американського кіно як соціокультурних явищ та маркування напрямів артхаусного кінематографу. Новизна підходу дисертанта розкривається у вичлененні із існуючих визначень, які вживаються як синоніми артхаусного кінематографу, семантичний та інституціональний аспекти. Таким чином, поняттєве коло розмежується за двома критеріями.

Практична значимість роботи. Загальна ситуація кіноіндустрії в Україні пов'язана із втратою системи масового кіновиробництва. За відсутністю фінансування, ми спостерігаємо феномен з'явлення українського авторського кіно та перших спроб його експонування на кінофестивалях. Але подалі, за відсутністю попиту серед населення або через інші ускладнення, дистрибуція фільмів майже не відбувається та фільми не доходять до своїх глядачів. Аналіз функціонування артхаусного кінематографу, як злагодженої системи, вкрай потрібен та може бути корисним для працівників кіноіндустрії.

Методологія дисертаційного дослідження. Теоретико-методологічною базою дисертації виступає соціокультурний та структурно-функціональний підходи, а також критична теорія. Соціокультурний підхід діє як «соціокультурна тріада» з посиланням на П. Сорокіна (с. 42 – 44) з опорою на інтерпретацію феномену артхаусу в категоріях: 1) індивідуальної дії, 2) соціальних структур та інститутів, 3) культурних значень, норм та цінностей

Аналіз на підставі тріадної моделі запозичено з розробок Ю. Сороки (с.45).

Структурно-функціональний підхід, заснований на положеннях Т. Парсонса (с. 52) та розвинутий М. Глозовим (с. 52), використовується для розкриття інституціонального аспекту артхаусного кінематографу. Застосування критичної теорії дозволяє умовно розмежувати кінематограф мейнстріму та артхаусу. Крім того, у дисертації говориться про теорію німецького соціолога Д. Прокопа, яка може бути підставою для формування комплементарного підходу щодо стратегії дослідження артхаусного кіно як способу задоволення потреб членів суспільства (с. 57-58).

Ступінь обґрунтування наукових положень.

1) Для з'ясування феномену артхаусного кінематографу запропоновано відрізнити семантичний та інституціональний аспекти у сформованому категоріально-поняттєвому апараті.

Семантичний аспект поняття артхаусного кінематографу розкривається у дисертації через історію «авторського інтелектуального європейського

кінематографу» (с.19-23), який сьогодні фокусується на цінностях прав різних соціальних спільнот та має психологічний ухил. Ця лінія набуває розвитку в третьому розділі, де Коновалов О. Є. за допомогою експертного опитування намагається окреслити актуальні теми сучасного артхаусу в українському прокаті. Логічне, що сприйняття арт-сінема передбачає певний культурний та освітній рівень глядачів. На це також вказують результати емпіричного дослідження на основі опитування відвідувачів кінотеатру у місті Харків. У другому розділі нам представлена тріада чинників, які обумовлюють споживання саме артхаусного кінематографу. По-перше, це індивідуальні фактори, до яких Коновалов О. Є. відносить персональну мотивацію та моделі споживання. По-друге, це виробничі процеси – виробництво, дистрибуція та експонування, які маркують фільм та формують попереднє судження щодо його властивостей. По-третє, це соціокультурні фактори, як то рівень освіти та рівень доходу на душу населення, частка зайнятих у сфері творчих професій.

Інституціональний аспект артхаусного кінематографу має історичний контекст. Як зазначається у першому розділі, він пов'язаний з такими процесами: організація функціонування арт-сінема, розвиток авторського кінематографу, індустрія виробництва американського незалежного кіно поза студіями-гігантами, кінопрокат європейського кіно в американських кінотеатрах тощо.

2) Автор наголошує, що для дослідження кінематографу в цілому як соціального інституту потрібно вивчити наступні форми його соціального оснащення: кіностудії, дистриб'юторські, експонентні, маркетингові та рекламні компанії або підрозділи, об'єднання кінематографістів, публіцистичні та наукові видання, кінофестивалі, профільні навчальні заклади або їх підрозділи, національні стратегії кінематографічного протекціонізму, а також неформальні об'єднання кіноглядачів.

Проте дисертант застосовує інституціональний підхід тільки для того, щоб розмежувати особливості функціонування архаусного кіно та масового, але не досліджує українське поле кіноіндустрії. Це був би дійсно цікавий та

плідний аналіз, особливо, коли ми маємо ситуацію затишку у випуску масового продукту та поодинокі зусилля окремих авторів у створенні кінопродуктів та їх експонування на кінофестивалях. Але у роботі наведено чимало прикладів порівняння голлівудських кіноіндустрій з малими кіновиробниками європейських країн та американським незалежним кінематографом. На підставі таких прикладів можливо конструювання стратегій просування українського кінематографу.

3) Виокремлення інституціонального аспекту дає поштовх для подальшого аналізу кінематографу крізь соціокультурний підхід та модель дихотомічного протиставлення масового популярного та інтелектуального кінематографу (с. 58-62).

Таку дослідницьку позицію автор пояснює впливом критичної теорії масової культури в інтерпретації К.Маркса, Х. Ортеги-і-Гассета, К. Ясперса, П. Сорокіна, М.Горкгаймера та Т.Адорно. Взагалі можна казати, що така стратегія «спрацьовує» в емпіричному розділі, але вона викликає деякі питання. Так звана критична теорія розвивалась більше ніж 50 років тому. На сьогодні у світі постмодерну та синкретичності естетичних форм, розвитку цифрових технологій та інформаційного буму, межа між артхаусом та мейнстримом досить розмита. Тобто дихотомічний підхід не здатен охопити різноманіття кіно як мистецтва та засобу масової комунікації. Тому у дисертанта виникають труднощі із відокремленням функцій. Хоча автор й вказує, що є необхідність «визначення якомога ширшого спектру функцій, що виконує артхаусний кінематограф по відношенню до культурної системи та до суспільства в цілому», але на ділі ми маємо традиційний перелік, а саме: пізнавально-евристичну (с. 76), художньо-естетичну (с. 77) та статусотворчу як латентну (с. 78). У той же час автор говорить про те, що оскільки «артхаусне кіно не має настільки великої аудиторії як мейнстримівське, відповідно, можна припустити, що артхаус транслює девіантні цінності та моделі поведінки» (с. 84), але це припущення не обґрунтовується та не розвивається, хоча саме воно стає ключовим в емпіричній частині.

Позиція автора зрозуміла. Сама історія кінематографу зв'язала артхаус з виконанням пізнавальних та естетичних функцій та надала кіногурманам інший статус стосовно глядача масових фільмів. Але із часом артхаусне кіно зазнало певних змін. Із переходом до постмодерну артхаусна аудиторія, вслід за мозаїчним розмаїттям самого кінематографу, сегментувалась. Так само, як деякі зразки артхаусного кіно здебільше орієнтується на певні соціальні групи, активізуючи ті проблеми, які тематизуються в інформаційному просторі взагалі. Таким чином, архаусний кінематограф зазнав значних змін у глобалізаційному суспільстві, сприяючи формуванню навколо себе вузьких аудиторій, які можуть мати досить різні ціннісні орієнтації та мотивацію залучення до артхаусного кіно. Інтуїтивно автор йде вірним шляхом. Дуже вдалим є метод експертного інтерв'ю, який допомагає з'ясувати, що собою являє артхаусне кіно в українському прокаті сьогодні. Крім того, з цього ракурсу обґрунтованим є інтерес до моделей поведінки, що транлюються сучасним артхаусним кінематографом. Але логічним завершенням такого аналізу могло би бути виявлення ширшого кола функцій артхаусного кінематографу.

Заклучення. В цілому зміст роботи відповідає поставленим завданням. Дисертація містить як теоретичні, так й емпіричні здобутки. Теоретичні положення обґрунтовуються зверненням до класичних соціологічних робіт, а також спираються на розробки українських авторів. Практичне значення містить структура кіновиробничого процесу, яка має вигляд замкненого циклу з 5-ти етапів: етап створення, етап дистрибуції та експонування кінопродукту, етап створення науково-критичного кінодискурсу та етап кіноспоживання. Характеристика цих етапів містить багато прикладів, що свідчить про високий рівень обізнаності дисертанта у кінематографії. Емпіричне дослідження Коновалова О. Є. розкриває специфіку етапів дистрибуції, експонування та споживання кіно в Україні. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено у шістьох спеціалізованих публікаціях, одна із них у зарубіжному виданні, та сімох публікаціях апробаційного характеру.

Дискусійні положення та зауваження.

1. Обґрунтовуючи власну новизну дослідження, Коновалов О. Є. вказує, що у «соціогуманітарному дискурсі кінодосліджень» існує нехтування «можливістю аналізу артхаусного кіно як соціокультурного феномену», що призводить до розуміння кіно виключно як мистецької категорії. Водночас уся історія становлення соціології мистецтва взагалі та соціології кіно спрямована на подолання саме цього розуміння.

2. Автор проводить дійсно ретельний аналіз термінологій. Набуває інструментальної цінності й розмежування семантичного та інституціонального аспектів визначення артхаусу. Але наприкінці чіткого визначення, що саме є артхаусний кінематограф не пропонується. Крім того, виникає питання, чи існує виробництво артхаусного кіно в Україні та які чинники цьому сприяють? До якого кінематографу можна віднести українські кінострічки, які експонуються на міжнародних кінофестивалях та за роки незалежності отримали декілька нагород? Або ми маємо під артхаусом розуміти тільки стійкі категорії, які пов'язані із розвитком кіно інших країн?

3. Запропонований дихотомічний підхід має певну привабливість, але не дає інструменту для аналізу процесів, які протікають всередині артхаусного поля. Застосування теорії П. Бурд'є, на яку, до речі, спирається О. Є. Коновалов (с. 62-63), та більш ретельний аналіз боротьби різних сил в автономному полі артхаусу та гетерономному полі мейнстріму могли б надати інструмент для градації ступенів поляризації між масовим та артхаусним кінематографом.

4. Теоретичне обґрунтування дисертації частково носить занадто описовий характер, у якому іноді втрачається авторська позиція. Також не інтерпретуються деякі результати емпіричних досліджень та виявленні протиріччя, які б дійсно допомогли розкрити артхаусний кінематограф як соціокультурний феномен. Наприклад, чому в артхаусній аудиторії саме кіно не тільки не є значущим видом мистецтва, а взагалі не обирається (с.175)? Чи

пов'язано це з уявленням, що артхаус носить деструктивний характер та транслює девіантні цінності (с. 149)? Та у чому сьогодні полягає глядацький запит щодо артхаусного кінематографу?

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані результати дисертаційного дослідження. Дисертація є самостійною і завершеною працею. Науковий доробок автора має значення для налагодження процесів виробництва, дистрибуції та експонування артхаусного кінематографу в Україні. Результати емпіричного дослідження виявляють специфіку артхаусу, який експонується в українському суспільстві, та описують характерні риси його аудиторії. Зміст автореферату відображає зміст дисертаційного дослідження.

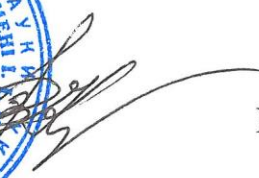
Наукова обґрунтованість, теоретична і практична значущість отриманих результатів дозволяють зробити висновок, що дисертація «Артхаусний кінематограф як соціокультурний феномен» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р. Це дає підстави для того, щоб рекомендувати присудження Коновалову Олександрову Євгенійовичу наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології.

Офіційний опонент,
доцент кафедри соціології
факультету міжнародних відносин, політології
і соціології Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова,
кандидат соціологічних наук

Виставкіна Д. О.

Візую:
Вчений секретар
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова,
кандидат хімічних наук, доцент

Курандо С.В.